Qin Tong 秦童 (Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti magistranti)

XITOY AN'ANAVIY MADANIYATIDA "五色" (BESH RANG) TUSHUNCHASINING LINGVOMADANIY ASOSLARI

Annotatsiya. *Mazkur maqola doirasida xitoy tilida uchraydigan besh rang "五色" (besh rang: qing, chi, huang, bai, hei) tushunchasi murakkab madaniy-belgilar tizimi sifatida tahlil qilingan. Unda besh rang nafaqat rang tasnifi yoki til hodisasi, balki qadimgi xitoy jamiyatining koinot qarashi, falsafiy tafakkuri, ijtimoiy qadriyatlari va amaliy hayoti bilan uzviy bog'liq bo'lgan muhim madaniy fenomen ekani yoritib beriladi. Shuningdek, matnda besh rang tushunchasining "五行" (besh unsur) nazariyasi bilan o'zaro aloqasi ochib berilib, uning davlat boshqaruvi, marosim tizimi, san'at va an'anaviy tibbiyot kabi sohalarda tutgan o'rni ko'rsatib o'tiladi. Besh rang tizimining shakllanishi, evolutsiyasi hamda ramziy ma'nolari orqali Xitoy an'anaviy madaniyatining qadriyat yo'nalishlari va dunyoqarashini anglash mumkinligi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar*: besh rang (五色), besh unsur (五行), lingvomadaniyat, ramziy ma'no, madaniy paradigma, madaniyatlararo muloqot.*

Цинь Тун 秦童 (магистрант Ташкентского государственного университета востоковедения)

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ «ПЯТЬ ЦВЕТОВ» В ТРАДИЦИОННОЙ КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Аннотация. *В данной статье анализируется концепция пяти цветов «五色» (пять цветов: цин, чи, хуан, бай, хэй) в китайском языке как сложная культурно-символическая система. Подчеркивается, что пять цветов – это не только классификация цветов или лингвистический феномен, но и важный культурный феномен, неразрывно связанный с мировоззрением, философским мышлением, социальными ценностями и практической жизнью древнекитайского общества. В тексте также раскрывается связь концепции пяти цветов с теорией «五行» (пять элементов) и показывается её роль в таких областях, как государственное управление, ритуальная система, искусство и традиционная медицина. Утверждается, что формирование, эволюция и символическое значение системы пяти цветов могут быть использованы для понимания ценностных ориентаций и мировоззрения традиционной китайской культуры.*

Ключевые слова: *пять цветов (五色), пять элементов (五行), языковая культура, символическое значение, культурная парадигма, межкультурная коммуникация.*

Qin Tong 秦童 (Master's student at Tashkent State University of Oriental Studies)

LINGUOCULTURAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPT OF "FIVE COLORS" IN TRADITIONAL CHINESE CULTURE

Annotation. *This study examines the concept of the Five Colors «五色» (qing, chi, huang, bai, hei) in the Chinese language as a complex cultural-symbolic system. The Five Colors are presented not merely as a visual or linguistic classification, but as a significant cultural phenomenon intrinsically linked to the worldview, philosophical thought, social values, and practical life of ancient Chinese society. The analysis highlights the interconnection between the Five Colors and the theory of «五行» (Five Elements), demonstrating their influence on governance, ritual practices, artistic expression, and traditional medicine. The study further argues that understanding the formation, evolution, and symbolic meanings of the Five Colors system provides critical insight into the value orientations and overarching worldview of traditional Chinese culture.*

Keywords: *Five Colors (五色), Five Elements (五行), linguocultural studies, symbolic meaning, cultural paradigm, intercultural communication.*

Kirish. Xitoydagi "五色" (besh rang: 青 qing, 赤 chi, 黄 huang, 白 bai, 黑 hei) tushunchasi nafaqat oddiy rang tasnifi yoki til hodisasi bo'lib, balki ming yillik xitoy sivilizatsiyasi tajribalariga chuqur ildiz otgan kompleks madaniy belgi tizimidir. U qadimgi odamlarning koinot qarashi, falsafiy g'oyalari, ijtimoiy axloqi va hayotiy amaliyotini birlashtirgan bo'lib, Xitoy an'anaviy sivilizatsiyasini idrok etish, uning qadriyat yo'nalishlari va madaniy ruhini tushunish uchun muhim kalit vazifasini bajaradi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Besh element nazariyasi besh rang tizimini qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynagan, bu 《尚书·洪范》 asarida ham aniq qayd etilgan. U besh element va koinotdagi mavjudotlar o‘rtasidagi moslikni tizimli ravishda tasniflagan va besh rang bilan besh elementni bog‘lash uchun dastlabki nazariy asos yaratgan (《尚书正义》, Ruan Yuan tahriri, 2015).[1]

Shu bilan birga, besh rang yoki besh element tushunchalari Zhang Dainanning “Xitoy falsafasi asoslari” kabi asarlarida ham yoritib o‘tilgan.

Besh raqami to‘rtta yo‘nalishdagi markaziy holat ramzi hisoblanib, to‘rt tomonning va to‘rt faslning ham ichki boshqaruvchisi (Olamning to‘rt tomoni bor deb hisoblangan: shimol, janub, g‘arb, sharq va markaz), shunga muvofiq, olamning har bir tomoniga mos keladigan beshta ajdarhoning asosiy rangi (ko‘k, qizil, sariq, oq, qora), qadimgi xitoy musiqasida beshta tovush joriy etilgan.[2]

Maqola davomida kompleks usullardan foydalanildi, ya’ni, semantik tahlil (Semantic analysis), ramziy tahlil (Symbolic analysis), konseptual tahlil (Conceptual analysis) va lingvokulturologik kontrastlash (Comparative linguocultural analysis) kabi metodlardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida besh rang tushunchasi besh element (五行) nazariyasi, 五福 wufu baxt konsepti [3] bilan chuqur bog‘lanib, asta-sekin davlat boshqaruvi, marosim qoidalari, san’at asarlari, an’anaviy tibbiyot kabi sohalarga singib ketgan va idrok, ramziy ma’no va amaliyot jihatlarini birlashtiruvchi o‘ziga xos madaniy paradigmani hosil qilgan. Besh rang tushunchasining kelib chiqishi, evolutsiyasi va mazmunini chuqur o‘rganish nafaqat xitoy an’anaviy madaniyat tadqiqotlarini boyitadi, balki zamonaviy madaniyatni saqlash va madaniyatlararo muloqotda nazariy hamda amaliy qo‘llanma sifatida xizmat qiladi.

Xitoydagi besh rang tushunchasi nafaqat til hodisasi yoki rang idrok kategoriyasi emas; uning shakllanishi va rivojlanishi ming yillik madaniy amaliyot, falsafiy fikrlash va ijtimoiy an’analar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, turli madaniy omillarning uzoq muddatli uyg‘unlashuvi va to‘planishi natijasidir. Qadimgi Xitoyda ranglar faqat vizual idrok obyekti emas, balki boy ramziy ma’noga ega bo‘lib, koinot tartibi, tabiiy qonun va ijtimoiy tuzilmani ifodalashning muhim belgilari sifatida ishlatilgan. Rangni madaniyat bilan chuqur bog‘lash orqali idrok qilish uslubi Xitoy “五色” tushunchasining asosiy xususiyatini tashkil etadi.

Xitoy an’anaviy besh rang tizimi shakllanishi “五行” (besh element: daraxt, olov, tuproq, oltin, suv) nazariyasiga tayanadi. Ushbu nazariya qadimgi Xitoy koinot qarashining markaziy modeli sifatida besh rang tushunchasiga mustahkam falsafiy tayanch va idrokiy ramka beradi. Besh element nazariyasiga ko‘ra, koinotdagi barcha mavjudot besh asosiy elementdan tashkil topgan; bu elementlar bir-birini uyg‘unlashtiradi va bir-birini cheklaydi, koinot harakatining asosiy qonuniyatlarini hosil qiladi. Har bir element esa bir rangga mos keladi va quyidagi barqaror moslashuvni hosil qiladi:

Daraxt – 青 qing.

Olov – 赤 chi.

Tuproq – 黄 huang.

Oltin – 白 bai.

Suv – 黑 hei.

Ushbu moslashuv shunchaki subyektiv taxmin emas, balki qadimgilar tomonidan tabiiy hodisalarni uzoq kuzatish va idrok natijalarini umumlashtirish asosida shakllangan. Bu “物象 idrok qilish” (ya’ni, obyektiv narsalarni kuzatib, ularning asosiy xususiyatlarini chiqarib, belgi ramziga aylantirish) idrok usulining aniq ifodasidir. Qadimgilar osmon va yer ranglarini kuzatib, osmon va o‘tlarning 青 rangini daraxt elementi bilan, olov va tong quyoshini 赤 rang bilan, tuproq va donni 黄 rang bilan, muz va qorni 白 rang

---

[1] Ruan Yuan (tahrir va nashr). Shangshu Zhenyi [M]. Pekin, Zhonghua Shuju, 2015. (Havola: https://www.guoxue123.com/zhibu/0101/01shangshu/) (Bunda *Shangshu Hongfan* asarida besh element va osmon hamda yer va barcha mavjudotlar o‘rtasidagi mosliklar qayd etilgan).

[2] Тянь Хэ. СемаАнъанавий хитой нақшининг семантикаси. Общество. 2011, № 1, с. 177.

[3] N.A.Valiyeva. "Phraseological Units of the Concept of “Happiness” in Modern Chinese (On Material “中华五福古祥图典”)" Iternational Journal of Social Science and human research, https://doi.org/10.47191/ijsshr/v4-i4-34

bilan, uzoq tun va chuqurlikni 黑 rang bilan bog‘lab, rangni koinotning asosiy harakat qonunlari bilan uyg‘unlashtirib, “五色-五行” idrok tizimini yaratganlar.[1]

“Besh rang-besh element” (五色-五行) tizimi nafaqat qadimgi Xitoy koinotqarashining aniq ifodasi bo‘lib, balki tabiiy qonunlarni, fasllar almashinuvini va makon yo‘nalishlarini tushunish uchun muhim vosita sifatida xizmat qilgan. Ushbu tizimda besh rang va besh yo‘nalish, besh fasl o‘rtasida qat’iy moslik mavjud:

Qing (青) ko‘k-yashil rangi sharq yo‘nalishi va bahor fasliga mos keladi, tabiatning uyg‘onishi va hayotiy energiyani ramziy qiladi;

Chi (赤) qizil rangi janub yo‘nalishi va yoz fasliga mos keladi, hayotning sermahsul va jonli ekanligini bildiradi;

Huang (黄) sariq rangi markaz va uzun yoz fasliga mos keladi, barcha mavjudotlarning tug‘ilishi va bag‘rikengligini ramziy qiladi;

Bai (白) oq rangi g‘arb yo‘nalishi va kuz fasliga mos keladi, barcha mavjudotlarning yetilishi va yig‘ilishini bildiradi;

Hei (黑) qora rangi shimol yo‘nalishi va qish fasliga mos keladi, barcha mavjudotlarning dam olishi va kuch to‘plashini ramziy qiladi.

Ushbu ko‘p o‘lchovli moslik rang, tabiat, vaqt va makonni bir butun tizimga birlashtiradi, qadimgilarning “osmon va inson birligi” (天人合一) falsafasini aks ettiradi va besh rang tushunchasini oddiy rang kategoriyasidan chiqarib, koinot tartibini tushunish uchun idrokiy modelga aylantiradi.

Qadimgi Xitoy jamiyati tuzilmasi va marosim tizimida besh rang tushunchasi ham muhim rol o‘ynagan, u o‘zaro hurmatni, tabaqalanishni, tartibni belgilash uchun vizual belgilar sifatida xizmat qilgan. Qadimgi imperator saroylarida ranglardan foydalanish qat’iy daraja qoidalariga bog‘langan edi: sariq rang markaziy rang sifatida, besh element nazariyasidagi tuproq (土) elementiga mos keladi, imperator hokimiyatining oliy darajasi va davlatning barqarorligini ramziy qiladi. Shu sababli, sariq rang saroyning maxsus rangi sifatida belgilangan va oddiy xalq tomonidan ishlatilishi qat’iyan taqiqlangan. Natijada, ko‘plab imperator saroylarining tomlari va ustunlari sariq rang bilan bezatilgan bo‘lib, imperator hokimiyatining muqaddasligi va yagona ekanligini namoyon qilgan. Bu ranglar darajalari tizimi tasodifiy emas, balki qadimgi jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanishning vizual madaniyatdagi aksidir, besh rangni ijtimoiy axloq va siyosiy tartib bilan bog‘lab, ularning madaniy mazmuni va ijtimoiy funksiyasini yanada mustahkamlagan (Li Zehou, 2020).[2] Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, qadimgi Xitoyda ranglar darajalari tizimi zavq va nasl tizimining rivojlanishi bilan uyg‘unlashgan bo‘lib, besh rang vizual belgilar sifatida ijtimoiy tartibni saqlash va imperator hokimiyatini mustahkamlashda muhim vosita bo‘lgan (Wang Ning, 2019).[3]

Besh rang tushunchasi xalq madaniyati va kundalik hayotga ham keng singib ketgan. Har bir rang o‘ziga xos his-tuyg‘u va ramziy ma’noga ega bo‘lib, qadimgi odamlarning turmush tarzi va qadriyat qarorlariga chuqur ta’sir qilgan.

Qizil rang Xitoy madaniyatida eng ko‘p ijobiy ramziy rang bo‘lib, bayram, omad va ravnaqni bildiradi. Shu sababli u nikoh, Bahor bayrami kabi muhim tantanalarda keng ishlatilgan; qizil chiroqlar, oynali gulchambarlar, taklifnomalar bayramning ajralmas elementi bo‘lgan va odamlarning baxtli hayotga intilishlarini ifodalagan.

Oq rang ikki tomonlama madaniy mazmunga ega: bir tomondan, sof va soddalikni bildiradi, ikkinchi tomondan, dafn va motam bilan bog‘liq. Shu sababli dafn marosimlarida odamlar, ko‘pincha, oq kiyim kiyib, o‘lganlarga hurmat va motamlarini ifodalaydilar.

Qora rang kuch, barqarorlik va jiddiyatni ramziy qiladi. Qadimgi ba’zi sulolalarda qora rang milliy rang sifatida qabul qilingan, masalan, Qin sulolasida qora rang oliy maqomga ega bo‘lib, besh elementdagi

---

[1] Zhang Dainan. Xitoy falsafasi asoslari [M]. Pekin, Xitoy Ijtimoiy fanlar nashriyoti, 2018. (Havola: https://zhwhdx.ustc.edu.cn/userfiles/file/20160123/20160123144558_83954.pdf) (Bunda besh element va besh rangga oid nazariyalar kiritilgan).

[2] Li Zehou. Mei de Licheng [M]. Pekin, Shenghuo·Dushu·Xinzhi Sanlian Shudian, 2020. (Havola: https://book.douban.com/subject/30398497/ (Unda qadimgi rang darajalari tizimi va rang madaniyati rivoji bilan bog‘liq mulohazalar mavjud).

[3] Wang Ning. Zhongguo Gudai Sècǎi Děngjí Zhìdù Yanjiu [J]. Wenyi Yanjiu, 2019(07): 123-132. (Havola: https://www.cnki.net/kcms/detail/detail.aspx?dbcode=CJFQ&dbname=CJFD2019&filename=WYY(Unda besh rang va urug‘-avlod tizimi, imperatorlik hokimiyati bilan bog‘liq tadqiqotlar mavjud).

suvning sifatiga mos keladi va sulolaning qadr-qimmatini namoyon qiladi. Ko‘k-yashil rangi tabiat, hayot va umidni bildiradi, bahor fasli va o‘simliklarning gullab-yashnashi bilan bog‘lanadi, odamlarning yangilanish va go‘zal hayotga bo‘lgan intilishlarini ifodalovchi ramzga aylangan.

Xulosa. Xulosa sifatida til va madaniyat sohasida, besh rang bilan bog‘liq frazeologizmlar, maqollar va xalq iboralari avloddan-avlodga o‘tgan, besh rang tushunchasining ramziy mazmunini boyitgani aytish mumkin. Xitoy madaniyatidagi “五色” (besh rang) tushunchasi nafaqat falsafiy va ramziy tizim sifatida, balki xalq madaniyati va kundalik hayotda ham chuqur o‘rin egallagan. Har bir rang o‘ziga xos his-tuyg‘u va ramziy ma’noga ega bo‘lib, qadimgi odamlarning turmush tarzi, qadriyat qarorlari va ijtimoiy marosimlariga ta’sir qilgan. Qizil rang bayram, omad va ravnaqni, oq rang soflik va motamni, qora rang kuch va barqarorlikni, ko‘k-yashil rang esa tabiat, hayot va umid kabi ramzlarni ifodalaydi. Shu bilan birga, ranglar xitoyliklar hayotida muhim ajralmas rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Тянь Хэ. СемаАнъанавий хитой нақшининг семантикаси. “Общество”, 2011, 1-son, 177-bet.

(2). N.A.Valiyeva. Phraseological Units of the Concept of “Happiness” in Modern Chinese (On Material “中华五福古祥图典”)" Iternational Journal of Social Science and human research, https://doi.org/10.47191/ijsshr/v4-i4-34

(3). 阮元（校勘与刊刻）.《尚书正义》[M].北京：中华书局，2015.（参考网址：https://www.guoxue123.com/ zhibu/ 0101/01shangshu/

(4). 张岱年.《中国哲学基础》[M].北京：中国社会科学出版社，2018. https://www.guoxue123.com/zhibu/0103/03liji/)

(5).李泽厚.《美的历程》[M].北京：生活·读书·新知三联书店，2020. https://www.guoxue123.com/zhibu/0110/10wenxindiaolong/

(6). 王宁.中国古代色彩等级制度研究[J].文艺研究，2019（07）

(7). https://book.douban.com/subject/30398497/)

(8). https://oyina.uz/kiril/article/3549

Pardayeva Diyora Mannon qizi (Toshkent To‘qimachilik va yengil sanoat instituti 1-kurs doktoranti; E-mail: xudoyberdiyeva2000@gmail.com),

Musayeva Adiba Abdumajidovna (Nizomiy nomidagi O‘zMPU, “Ingliz tili nazariyasi va metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi; E-mail: amusayeva1989@gmail.com)

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI NUMERATIV VA MEZURATIV FRAZEOEMALARNING LINGVOPRAGMATIKADAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi numerativ va mezurativ frazeologik birliklarning semantik, madaniy va metodologik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologizmlardagi son va o‘lchov komponentlarining obrazli ma’noga ta’siri, tillararo farqlar va tarjima muammolari o‘rganilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, son va o‘lchov birliklari frazeologik birliklarda ramziy va ekspressiv vazifani bajaradi hamda ularni o‘qitishda qiyosiy yondashuv samaradorlikni oshiradi.*

Kalit so‘zlar: *frazeologizm, numerativ birliklar, mezurativ birliklar, qiyosiy tahlil, tarjima, o‘zbek tili, ingliz tili, madaniyatlararo kompetensiya.*

Пардаева Диёра Маннон кизи (Докторант 1-го года обучения Ташкентского института текстильной и легкой промышленности; E-mail: xudoyberdiyeva2000@gmail.com),

Мусаева Адиба Абдумажидовна (преподаватель кафедры “Теории и методики английского языка” УзГПУ имени Низами; E-mail: amusayeva1989@gmail.com)

НОМЕРАТИВНЫЕ И ИЗМЕРИТЕЛЬНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ: ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКАЯ РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. *В статье проводится сравнительный анализ семантических, культурных и методологических особенностей числительных и мерных фразеологических единиц в узбекском и английском языках. Исследованы влияние числовых и мерных компонентов на образное значение, межъязыковые различия и проблемы перевода. Результаты показывают, что числовые и мерные элементы выполняют символическую и экспрессивную функцию, а их сравнительное изучение повышает эффективность обучения.*